

Lorenzo Marmiroli

BERECCHÉ ÉS A HÁBORÚ

**Pirandello és a demokrata-interventista értelmiség viszonya
Németországhoz az első világháború alatt**

Bevezetés

Az Osztrák-Magyar Monarchia 1914. július 28-i hadüzenete Szerbiának volt a gyújtó-zsinór, amely fellobbantotta a nagy európai tűzvészt, amely néhány nap leforgása alatt, augusztus 4-re az összes európai nagyhatalmat bevonja a katasztrofális eseményekbe. Olaszország az egyetlen ország, amely a San Giuliano-féle Külügyminisztérium augusztus 2-án kelt semlegességi nyilatkozatával átmenetileg távol tudja tartani magát a konfliktustól. A római döntést egyrészt a haderő teljes felkészületlensége, másrészt az itáliai félsziget politikai és értelmiségi köreiben megjelenő mély lelki törés indokolta, utóbbi tényező jelen tanulmány témája. Az augusztus másodikán kirobbanó vita az újságok hasábjain, tereken és kávézóknak bontakozott ki, és a Központi Hatalmak elleni háborút támogató kulturális közeget teremtett a művelt elit és a nép körében egyaránt.

Az első világháború kezdetén az olasz vezető réteg a politika és a kultúra kettéhasadása miatt talajt veszített és zűrzavaros helyzetbe került. Az olasz félsziget 1882-es megalakulása óta tagja a Hármasszövetségnek Németországgal és az Osztrák-Magyar Monarchiával együtt; másrészt Itália haladó és demokratikus szellemiségű politikai rétegében riadalmat keltett Bécs Belgráddal szembeni agresszív fellépése, és mindenekelőtt Berlin szembe fordulása a progresszív és modern felfogású Franciaországgal és Németországgal. A közvélemény szemében a Központi Hatalmakra szintén rossz fényt vetett Belgium brutális német megszállása, hiszen a semleges ország függetlenségét – Olaszország által is támogatott – nemzetközi egyezmények biztosították.

Az olasz vezető réteg ebben a helyzetben olyan előnyre tesz szert, amely 1914 nyarán egy csapásra felbecsülhetetlenül értékesé válik: időt nyer. Az olasz értelmiségi körökben kialakuló vita hamar bonyolult és szerteágazó konfliktussá fejlődik: nacionalisták és a Hármasszövetség-pártiak azt szorgalmazzák, hogy Róma azonnal szálljon szembe Párizssal a Hármasszövetség értelmében, azonban elfelejtkeznek (vagy a titkos nemzetközi katonai egyezmények ismerete nélkül nem is tud) a szövetség védelmi szerepéről. Ezzel szemben a radikális csoportok és a demokraták iszonyodnak a militáns Németország és az elaggott, klerikális-feudális dunai Monarchia oldalán vívott imperialista háborútól. Ha a konfliktust történeti-filozófiai szempontból vizsgáljuk, ki kell egészítenünk Giovanni Giolitti politikai nézőpontjával: a demokrata és radikális erők bosszúja világos Hármasszövetség-párti, vagy legalábbis semlegességet támogató állásfoglalást jelent, amely csapdahelyzetet kínál (Antonio) Salandra miniszter számára.

Jelen tanulmány a Hármas Szövetség-pártiak és demokraták közötti vitát Luigi Pirandello (1867–1936) *Berecche és a háború* című novelláján keresztül elemzi, a szöveg az olasz semlegesség hónapjai alatt született és jól jellemzi az érzelmi megrázkódtatást, amelyet társadalmi rétegtől és iskolázottságtól függetlenül átéltek az olaszok az első világháború alatt. A szicíliai szerző novellájában zsákutcaként megjelenő helyzet ellentétbe kerül a *La Voce* folyóiratban, a firenzei demokrata értelmiség 1908 és 1916 között megjelenő, és a vita központi orgánusaként szereplő lapjában felvetett megoldással, amely az 1915 májusában megélt „tündöklő napok” folytatását és a patthelyzet feloldását abban látta, ha Róma hadat üzen Bécsnek és Berlinnek.

Berecche és a háború: egy németbarát író vizsgája lelkiismeretből 1914 nyarán

Pirandello 1891-ben három szemesztert töltött Bonnban ösztöndíjjal, ennek köszönhetően szerez diplomát újlatin filológiából. A Németországban töltött idő saját bevallása szerint is mély benyomást tett a szerzőre. Az agrigentói származású író olyan szoros kapcsolatba került az akkoriban gazdasági és szellemi fellendülés időszakát elő Németország kultúrájával és környezetével, hogy a XIX. és XX. század között Pirandello volt talán a „legnémetebb” olasz író.

Pirandello íróként ugyanazt a tragédiát élte meg, mint sok más, a Hármas Szövetség árnyékában felnőtt olasz: előbb a római semlegességi nyilatkozat kínozta, majd belesodródott az azt követő vitába, végül elhallgattatta a döntő nap: 1915. május 24. Az értelmiségiként érzett tanácsalansághoz hozzájárult az apaként megélt rettegés és aggodalom háromból két fia katonai szolgálata miatt. A *Berecche és a háború* című novellában életrajzi elemek és kulturális tényezők keverednek.

A történetben a főszereplő Berecche nagy rajongója Németországnak és a német módszernek. A szöveg első fejezetében az első világháború kitörésének előzményeit tekinti át, felsorol néhány német jellegzetességet, amelyek a Hármas Szövetség-pártiak szemében Németországot a világban a helyét kereső Olaszország számára ideális szövetségesként tüntetik fel: „Élen jár a kultúrában, élen jár az iparban, élen jár a zenében, és a világon legfélelmetesebb hadserege van”.¹ Miután a sörözőben lepisszegik a jelenlévők, kicsit később egy másik érvvel tér vissza a témához, amivel a Hármas Szövetség-pártiak igazolják a Berlinnel kötött egyezményt, a híres „Tuniszi pofon” emlegetésével: „Federico Berecche eleinte megpróbált szembeszegülni, felemlegetve a dühöngő ellenfeleknek Franciaország igazságtalanságait és sértéseit. – Tunisz! Máris elfelejtettétek, mi a Hármas Szövetség értelme?”² Végül, Berecche, a nyugdíjas történelemtanár megpróbálja idézni Machiavellit, a semlegesség veszélyeiről, a félelmetes dilemmáról: „Amikor két hatalmas szomszédod egymás ellen támad...”³ Azért egyedülálló ez a műveltségre valló idézet, mert 1914 nyarán ugyanezeket az észrevételeket teszi a *Voce* egyik értelmiségi köre, azzal a különbséggel, hogy a szomszédok közötti bizalmatlanság Prezzolini folyóiratában

1 Az idézetek helye az olasz eredetire vonatkozik: PIRANDELLO, Luigi: *Berecche e la guerra*. In: *Novelle per un anno*. Arnoldo Mondadori, Milano 1987. 710. p. (A ford.)

2 PIRANDELLO, Luigi: *i. m.* 711. p.

3 Uo. A magyar változat forrása: MACHIAVELLI, Niccolò: *A fejedelem*. Magyar Helikon, Budapest, 1964. Ford. LUTTER Éva. (A ford.)

Németország ellen irányul, ugyanazon érvek alapján, amelyeket a Hármasszövetség-pártiak felhoztak Berlin ellen.

A Hármasszövetség-pártiak és a demokraták közötti vita elmérgesedésével Berecche is visszavonul. Németország elsőségének elismerését felváltja az éppen zajló nagy háború katartikus látomása, ez is gyakori *toposz* az első világháborúról szóló irodalomban: „Meglátjuk, mit hoz a holnap. Mert bizonyosan minden megváltozik és mi mind megújult lélekkel lépünk majd túl ezen a rémisztő megrázkódtatáson”.⁴ De az európai háború valójában kollektív öngyilkosság és a középiskolai tanár éppen képzettsége miatt hivatott

4 PIRANDELLO, Luigi: *i. m.* 712. p.

arra, hogy a konfliktusra történelmi távlatból tekintsen: néhány sorral lejjebb megjósolja, hogy ez lesz az európai kultúra sírja, akárcsak a múltban Kína, Perzsia, vagy az ókori Róma tette, Európának is át kell adnia a helyét egy új világnak, amely a háború hamvából emelkedik majd fel – tesz végül pontos utalást az Amerikai földrészre.

A második fejezetben Berecche történelmi távlatú észrevételei átkerülnek a panteista vagy naturalisztikus szemszögbe, megfigyeli, hogy az őt körülvevő természeti környezet mennyire közömbös a hadban álló Európát és a forrongó Olaszországot körülvevő nehézségek, szenvedés és a nyugtalanság iránt: „Bizonyosan minden megváltozik. Csak ezek a nagy fák nem fognak, szerencsésükre nincsenek se gondolataik se érzelmeik! Átalakult körülöttük az emberiség, ezek pedig megmaradnak olyannak, amilyenek: fáknak”.⁵ A természet közömbösségével párhuzamosan jelenik meg a hazatérő tanár előtt lánya, Carlotta trentinói völegényének tragédiája, akinek a fivéreit az osztrák hadseregbe sorozták be és Galíciába küldték harcolni: „az a három szegény testvér nem tudott kibújni a megvetett kötelezettség alól, hogy Ausztriáért harcoljon, ki tudja, ha a dolgok számunkra rosszul alakulnak, talán holnap már Olaszország ellen küldik őket harcba”.⁶ Ezekkel a sorokkal a szicíliai szerző az irredenta olaszok drámai helyzetére hívja fel a figyelmet. Trentinói, trieszti, dalmát és isztriai olaszokat küldtek a kelet frontra a háború kezdetétől, ahol éppen az első évben éri a Monarchiát a legnagyobb vérvesztés: az áldozatok száma néhány hónap alatt egymillióra nő, amivel a császári-királyi haderő képtelenné válik önálló katonai beavatkozásokra, egyre inkább a német szövetséges segítségére kell támaszkodnia, hogy kisebb győzelmeket zsebeljen be vagy korlátok közé szorítsa az orosz támadásokat.

A harmadik fejezet, *háború a papíron*, értékes információkkal szolgál arról, mennyire alábecsülték az első világháborút az otthon maradottak és a harcban álló országok elit rétegei. Berecche emlékeiben valóban eltörpül az 1870–71-es francia-porosz háború, amelyet az apja barátaival együtt kiterített Európa térképen játszottak el zászlócskákkal és ólomkatonákkal, ahhoz a borzalomhoz képest, amit 1914-ben az állóháború jelentett. Ez a háború időtartamában és a pusztítás mértékét tekintve sem mérhető a negyvennégy évvel korábbihoz. Ahogy a gyerek Berecche háborúsdit játszott, a császári Németország is úgy tűnik, mintha játékból fészkelődne, azt hiszi, hogy Belgium lerohanásával apránként eljuthat egészen Párizsig és, látva a veszélyesnek tűnő helyzetet, egy csapással felborítja a játéktáblát: „nem a lerohanáson döbbent meg, nem is a kegyetlenkedéseken, hanem a németek egetverő bestialitásán. Le volt sújtva”.⁷ Megfogalmazódik benne az érzés, hogy a nagyra tartott Németország egy önhitt és erőszakos nagydarab ember, akinek egyedüli célja a majd’ ötven éve tartó nemzeti egység létrejötte óta, hogy rangjához méltó elismerést vívjon ki magának és a rendkívüli teljesítményre képes, olajozott karizmának. „Viruló és egészségtől duzzadó óriás lett, aki mindent jobban tud mindenkinél, mindent jobban csinál a többiekénél, tessék, negyvennégy év készülődés után felfedi, hogy valójában vadállat: igen nagy erejű, életerős és jól betanított kézzel és lábbal; aki komolyan azt gondolta, hogy még mindig kilencéves vadóc kölyök módjára játszhat háborúsdit, mintha a világ csak az övé lenne, és mások nem számítanának”.⁸ A háború csak egy játék,

5 PIRANDELLO, Luigi: *i. m.* 714. p.

6 PIRANDELLO, Luigi: *i. m.* 715. p.

7 PIRANDELLO, Luigi: *i. m.* 718. p.

8 Uo.

a német kormány pedig alávalók bandája, aki azt hiszi, hogy fél Európát rettegésben tarthatja és tüzzel-vassal pusztíthatja.

Berecche elmékedéseiből kiderül, hogy vele együtt a Németország csodálatában felnőtt németbarát értelmiségiek nagy része nem ismerte olyan jól az imádott országot, mint ahogy mutatta magáról, egészen a közelmúltig amennyire kicsi volt a közép-európai ország területileg, kis királyságokra és hercegségekre tagolva, olyan nagyszerű volt szellemileg: „Goethe, Schiller és korábban Lessing, majd Kant, Hegel... Ó, milyen kicsi is volt, mégis mennyi óriást adott, amikor még nem volt Németország! És most, milyen hatalmas, hasra esik a mellén összekulcsolt kézzel, egyik könyöke itt Belgiumon, a másik meg Franciaországban, más tagjai Oroszországban vagy Lengyelországban: – Mozdítsatok meg, ha tudtok!”⁹ A német önérzet eltoppulása valójában már negyvennégy évvel korábban megkezdődött az egyesüléssel, amely átformálta a hagyományos német értékek, a rend és fegyelem önteltségét és magabiztosságát: a *Kaiser* Németországa saját nemzeti jellegzetességeit szuronnyal akarja exportálni, éppen amikor a kelet-európai ország elképesztő fejlődést mutatott a művészetek és a tudományok terén. A legtespedtebb és hanyatlóbb perzsa zsarnokot idéző büszkeség végső soron a huszadik században kétszer is önpusztításba dönti Goethe országát.

A németbarát Berecche tragédiába hajló története a negyedik, a *háború a családban* című fejezetben folytatódik, amelyben a novella főszereplője legszorosabb vérrokonai előtt válik nevetségessé politikai-kulturális szimpátiája miatt. Lánya vőlegényével, Gino Viesivel heves vitába keveredik az irredenta földek sorsát illetően, különösen Trentinó régióban, amelyet a semlegesség időszakában Bécs az olasz kutya előtt szaftos csontként lengetett, engedte, hogy egészen a fogai közé kapja, végül hirtelen mégis kirántotta a szájából. Viesi azzal vádolja: „(maga is) azt mondja, nem éri meg Olaszországnak, hogy megmozduljon Trentóért, amikor Ausztria talán önként, békésen is odaadja egy napon, Triesztért cserébe, *ami nem is akar olasz lenni...*”¹⁰ Lehet, hogy a kecske és a káposzta metaforája alkalmasabb erre a helyzetre. Szegény Berecche Németország képviselőjeként érzi beidézve magát az ügyben „mintha ő akarta volna, ő indította volna a háborút”¹¹ A német embertelenséghez Ausztria rosszindulata és kisstílúsége társul, mint Olaszország és az osztrák elnyomásban élő olaszok történelmi ellensége, amely ezerszámra küldte olasz lakóit az orosz frontra meghalni. Az irredenta olaszok tragédiája a nagy európai pusztítás drámáján belüli dráma, amely még inkább gyötri a birodalmi polgárokat, akik kénytelenek voltak végignézni, ahogy unokatestvéreiket és rokonaikat Grodekbe és Lublinba tartó vonatokra tuszkolják fel. Németország bűneihez tartozik, hogy figyelmen kívül akarta hagyni ezt a tragédiát: „Ah, aljas, aljas, aljas Németország! Nem is sejti, mekkora fájdalmat okozott annak a sok-sok embernek, akik Olaszországban és máshol is, nagy erőfeszítések és keserű áldozatok árán, sok ásitást elfojtva, a műveltség, a zene és a filozófia terén rengeteg emészthetetlen dolgot leküzdve a torkunkon, megtanultuk szeretni és elhivatottságunkká tenni ezt a szeretetet!”¹²

9 PIRANDELLO, Luigi: *i. m.* 719. p.

10 PIRANDELLO, Luigi: *i. m.* 721. p.

11 PIRANDELLO, Luigi: *i. m.* 723. p.

12 Uo.

Az első világháború végre lelepleződik és visszavedlik valódi imperialista és gazdasági konfliktussá az ötödik fejezetben, *a háború a világban* címmel. Történelmi távlatban az emberiség sorsa, hogy elfeledje a nagy háborút, aminek ezer év múlva csupán néhány sort szentelnek majd a történelemkönyvekben, ahogy Ottó Császár katonai sikereinek. Hozzá hasonlóan II. Vilmos *Kaiserre* és Ferenc József császárra is önteltségük miatt fogunk emlékezni, amiért egy világháborúval akarták megbosszulni Ferenc Ferdinánd erőszakos halálát, akárcsak az akhájok Homérosznál, akik kimerítő háborút robbantottak ki Trója városa ellen Szép Heléna visszaszerzésért, aki megszökött a csúf Menelaosznál fiatalabb és ravaszabb férfivel. A naplók és általánosító és modoros újságcikkek szándéka ellenére, hogy megnemesedjen egy háború, amiben semmi nemes nincs, Berecche szavai visszaadják a vérengzést, ahogy volt: „Nem: ez nem egy nagy háború; nagy vérontás; a háború nagysága nem a mögötte álló és azt vezérlő nagy eszmékből ered. Ez piaci alapú háború: egy aljas nép háborúja, amely túl hamar nőtt fel és lett tudálékos és fontoskodó, ami azért akart lerohanni másokat, hogy rájuk erőltesse a saját áruját és okoskodását, jól felszerelten és szervezett módon”¹³. Ez a fejezet foglalja össze Berecche töprengéseit a háborúról és mindenekelőtt Németországról, megerősítve saját határozott elszakadását a közép-európai országtól.

A német módszerről, amit Berecche képvisel, és amely szerint felnevelte a gyerekeit kiderül, hogy a főszereplő és családja számára sorscsapást jelent.

Következtetések

A *Berecche és a háború* című novella teljes képet nyújt az olasz társadalomról a római semlegesség időszakában, leírja a Franciaország és Belgium iránti szolidaritási hullámot, a két országot az olasz társadalom bizonyos része a demokrata és haladó szellemiségű erők a porosz militáns részvételtől fenyegetett képviselőinek tartotta. Másrészt bemutatja az erkölcsi dilemmát és zavarodottságot, amivel a klasszikus német kultúra csodálói fogadták a brutális megszállás hírért. A háború lelepleződik, megfosztva a neki tulajdonítani kívánt értékektől, imperialista és gazdasági konfliktusként jelenik meg, amelyet a saját múltjához és kulturális hagyományaihoz méltatlanná vált Németország, ez a túl korán felnőtt és önhitt vadállat szított. Végül Berecche kiábrándulva, megcsalva, mintha a Prezzolini *Vocéjében* megfogalmazott állásponhoz közeledne, amely a háborúban és a demokrata hatalom szövetségében, Olaszországot is beleértve olyan egyesülés lehetőségét látja, amely képes lehet legyőzni a Központi Hatalmakat, és paradox módon visszahozni a németeket a földre. A német önhittségnek tehát hangos vereségre van szüksége, hogy visszaváltozzon alázatos és nagyszerű néppé, amely volt, visszautasítva a militáns jelleget, amivel II. Vilmos Európát jellemezni akarja.

Fordította: Szirmai Panni

¹³ Uo. 728–29. pp.

